

ВЪТРЕШНИ И ВЪНШНИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ

Проф. д.н. Венелин Терзиев¹,
Проф. д-р Маруся Любчева²

Резюме: В статията се третираат предизвикателствата, стоящи пред висшето образование, свързани с демографските проблеми и качеството на управление на процесите. Свободното движение и единното образователно пространство променят нагласите, особено на младите хора и на избора им къде да получат образованието си. Демографската криза, миграцията и снижаване качеството на предходните степени на образование допълнително влошават ситуацията във висшето образование. В разработката се застъпва тезата, че е необходима промяна в управлението на образованието, за да се намерят решения на дефицитите и да се изгради модел на „ангажирани университети“, в които качеството на образованието се поддържа на ниво, съответстващо на обществено икономическите процеси.

Ключови думи: висше образование, демография, човешки ресурс, качество.
JEL: I20, P00.

Въведение

В последно време много се говори и пише за развитие на българското висше образование, често търсим своето място в списъци на европейски и световни класации, радваме се, че случайно или не съвсем сме

¹ Професор, доктор на науките Русенски университет „Ангел Кънчев“, Военна Академия „Г. С. Раковски“.

² Професор, доктор, Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ .

попаднали в определени списъци за първи път. Едва ли не това, че сме някъде там в списъка на „претендентите“, е постижение и важна оценка. За съжаление процесът на реструктуриране на образователната ни система не само че не завърши, но в процеса на трансформации се оказахме твърде неподготвени дори да се приспособим в тези толкова динамични периоди на политически преобразования. Пазарните механизми го объркаха и го накараха да застане в ступор и почти да не реагира на влиянието на външната среда – става дума за образователния процес.

Академичната автономия на висшите училища доведе в годините на т.нар. „преход към пазарна икономика“ до доста критични отклонения от нормалното функциониране на образователния процес, като такива да не се спазва мандатността на ръководителя, колективните органи на управление да се избират по не особено демократичен начин, увеличаване на професионалните направления, по които се извършва обучителен процес, без да има доказан капацитет, липса на каквото и да било планиране на тези процеси и ред други отклонения (Terziev & Bogdanova, 2019).

Едва ли тези протичащи процеси не са забелязани от многобройните анализатори и изследователи, от тези, които са наточени да „изработват“ стратегическите документи, но промяната се оказва толкова трудна или почти невъзможна, че през последните повече от тридесет години тя на практика не се случва.

Пазарните механизми, които създадоха определени условия за произвеждането на много по брой и разнообразни образователни институти, които да провеждат обучение и да създават наука, създадоха диспропорции, които трудно ще се преодолеят.

1. Съвременните стратегически предизвикателства пред висшето образование

В България броят на висшите училища е повече от 50, като в последните години определеният брой на свободните места за студенти винаги остава незапълнен. Част от причините за това се дължат на протичащите демографски процеси и задълбочаване на проблема с

ВЪТРЕШНИ И ВЪНШНИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ВИСШЕТО...

намалвяване на населението в страната, но това далеч не е основният проблем във функционирането на образователната ни система. Връщането към стари образователни технологии и дори успешни политики от миналото е почти невъзможно, защото те са съобразени най-малкото с текущите реалности и са търсили решаването на текущи проблеми. Съществуващите сега не дават отговор на много въпроси, а конкурентите около нас съчетават и минало, и бъдеще и се намират в челните списъци на тези класации.

Противниците на всякакви оценъчни форми ще кажат, че критериите не са най-добрите, условията са различни и финансирането е не съвсем добро и достатъчно. Но дори и да приемем, че тяхната теза е защитима, то ние се намираме в определена ситуация и условия, при които трябва да вземам максимално правилни и добри решения.

Ако погледнем резултатите от класацията на UniRank, които бе публикувана през последните месеци, ще видим, че тя се основава на няколко основни критерия: да бъдат лицензирани и/или акредитирани от съответната организация, свързана с висшето образование във всяка отделна държава, да предлагат най-малко четиригодишни бакалавърски програми на обучение и магистърски или докторски програми и да провеждат своите курсове на обучение предимно в традиционен формат. В тази класация в Топ 200 не попада нито един български университет, но по-интересно е как те са разпределени в Европа и кои държави намират своето място в нея. Водещи позиции отбелязва британската образователна система – близо 24% от университетите са позиционирани там, като след нея с близо 16% се нарежда Германия. След тях са Испания и Франция. На практика групата на елитните университети се определя от тези четири държави. Съответните отчетливи позиции имат и представители на Нидерландия с 10 университета, Италия – 9 университета, Швейцария и Русия с по 7 университета и т.н. Балканските държави са представени единствено от Гърция.

В публичното пространство има още десетки класации и системи за оценки на университетите. В най-добрите случаи в по-предни позиции се намират няколко български университета – Софийският университет „Св. Климент Охридски“, Техническият и Медицинският университет в София.

Модернизирането на висшето образование е свързано с решаването на комплекс от проблеми, които можем да ги обобщим в две групи: проблеми на излишество и проблеми на недостатъчност.

Очевидно има достатъчен, а може би прекалено голям брой на образователни институции, които от гледна точка на научната инфраструктура са разпределени неравномерно в страната. Повечето са съсредоточени в столицата и няколко от големите градове на страната. Големата част от тях предлагат образователен продукт в почти всички професионални направления с малко изключения. В тази посока на мисли ние не можем да имаме недостиг на квалифицирани кадри и би следвало да имаме достатъчно добра експертиза в почти всички направления. Независимо от държавните стандарти и изисквания при акредитационните процедури не във всички от тях предлаганата (дори и платена) услуга е с достатъчно добро качество. Този процес има най-малко две активни страни – тези, които я предлагат, и тези, които я получават. Няма да е трудно да намерим набор от критики и към двете, но обосновано резултатът не покрива нашите европейски стандарти и в частност нашите очаквания при голяма част от тези две групи. На практика и на теория съществува проблем в ефективността на този процес, който, разбира се, е непрекъснат и доста сложен по своя характер, което го прави и труден за управление. Ето само един бегъл пример, който едва ли дава отговор на всички възникващи въпроси. В последните няколко години има рестриктивно отношение към редица специалности от направления „Икономика“ и „Администрация и управление“, което идва да ни покаже, че в последните години са „произведени“ достатъчно на брой и експертност такива кадри. В същото време почти всяко социологическо изследване или анкетно проучване в тази посока отчита недостиг на достатъчно добре подготвени управленци, та дори специалисти в сферата на финансите и счетоводството. Отговорите и критиките могат да бъдат формулирани в много посоки, като например, че с обучителния процес в тези направления се занимават почти всички висши училища и традиционните три български икономически университета са поставени в особена конкурентна среда, че обучението в част от тях е поставено в позиция на директна икономическа изгода за по-

ВЪТРЕШНИ И ВЪНШНИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ВИСШЕТО...

пълване на определен брой студенти, че един от университетите е разположен регионално в район, който е с относително малко население и не особено добра пътна инфраструктура и комуникационни връзки, което го прави изолиран или в по-лоши позиции от останалите. По своята същност всички тези твърдения са верни, но не дават отговор на въпроса – защо при такъв излишък има недостиг на реалния първичен пазар? (Lyubcheva & Terziev, 2019).

При други случаи част от инженерните направления си остават уж перспективни и необходими, но все незаети и броят на студентите, които попадат в тези специалности, е с относително ниско входящо ниво.

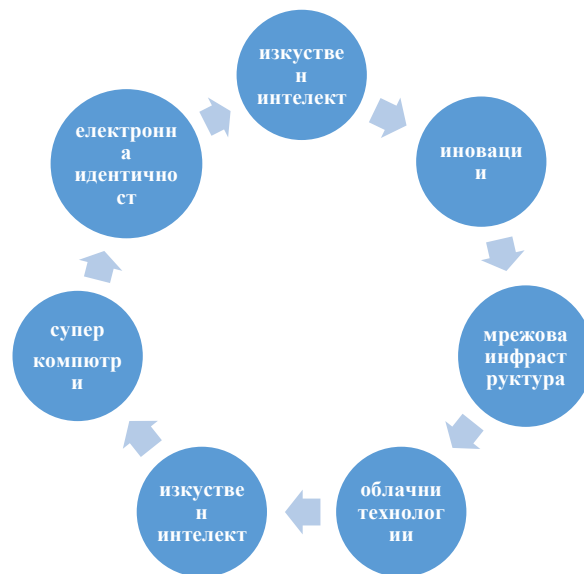
Докато не решим комплекса от проблеми в двете посоки и не изясним причините за това, няма как да проведем и въобще да мислим за успешна стратегия в сферата на висшето образование. Тя няма как да дойде от само себе си и няма как „пазарно“ да се нагоди на ситуацията, защото основен елемент в управленския процес е планирането. Планирането на добри действия в тази посока е еманация от висш пилотаж в управлението и не може да бъде действие на един индивид, та дори и на цяло министерство. Затова преди да прекратим от един в друг програмен период на финансиране на образованието (според наложителата се практика на Европейския съюз) трябва да потърсим решаването на тези кризисни проблеми, които не са следствие от пандемична ситуация или други кризисни явления, а от липсата на професионален анализ, правилно програмиране и добра политика.

Когато търсим решаването на икономически, политически или други проблеми, които ни връхлитат всеки ден и няма да ни оставят и занапред, трябва задълбочено да анализираме образователните и културни процеси за тяхната същност и специфично проявление у нас.

2. Съвременният дневен ред на висшето образование

Висшето образование днес се свързва с нови теми, немислими за дискусиия дори преди едно десетилетие, свързано с една нова реалност в общественото развитие, оформила се през последните няколко години. Дискусионното пространство е заето с Индустрия 4.0, на предна позиция

вече излиза 5 G мрежа, дори 6 G, боравим с терминология, която до вчера можеше да се намери само в мечтите на някои иновативни изследователи. Университетите са част от върховите центрове за компетентност, част са от стратегическите насоки за интелигентно развитие. Ако до момента търсехме варианти, как образованието да отговори на бързо развиващите се високи технологии, днес вече търсим възможности, как да впишем образованието в облачните технологии и в създаването на изкуствения интелект и суперкомпютрите. На пръв поглед това е предизвикателство, но погледнато от позицията на процеса на последователност и надграждане на знанията, уменията и компетентностите през последните години, то може да се определи като системно логическо и последователно развитие. Предпоставките за такова развитие бяха създадени в теоретичен аспект, но постижения се отчитаха само в отделни университети, които водят класациите в рейтинговите схеми. Постиганията и предизвикателствата имат различни измерения – някои са „високи“, други съвсем тривиални, но въпреки това – значими (вж. Фиг. 1).

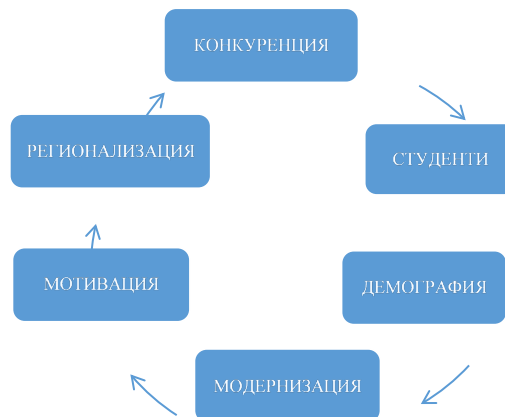

Фигура 1. Предизвикателства на висшето образование

ВЪТРЕШНИ И ВЪНШНИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ВИШЕТО...

Висшето образование в своята системност винаги се е развивало в различните направления на науката и е правило промени, които са насочени към подготовка на специалисти за съответните области на икономиката ни. С различни структури, но подчинени на фундаменти, които дават устойчивост и условия за нововъведения, които го осъвременяват, за да бъде полезно на обществото. От образованието винаги се е изисквало много – да осигури специалисти за различни позиции в индустрията и всички икономически области, да бъде добра основа за изследователска работа и научни изследвания, да осигури личностно развитие предимно на младите хора, но и без ограничения във възрастово отношение, особено през последните години от трудовата кариера. В по-малка или по-висока степен съответствието между предлагане и потребности е осигурявано както чрез качество на самия процес, така и чрез количество на предлаганата образователна услуга.

Изправени сме пред редица предизвикателства, свързани, от една страна, с изключителната динамика в развитието на високите технологии и информационно-комуникационните системи, от друга – с рисковете от управление на качеството и човешките ресурси и от трета – с проблемите, които предопределя демографската криза. В тази многопосочност висшето образование се оказва недостатъчно подготвено, за да може да противодейства ефективно на съпътстващите го рискове (вж. Фиг. 2).

Фигура 2. Елементи на средата, генериращи рискове за българското висше образование

Причините за тази неподготвеност са свързани с управлението на ресурсите, с които разполага висшето образование – човешки, финансови и материални. В тези три ключови фактора се съдържат и възможностите за преодоляване или задълбочаване на проблемите. Един анализ на рисковете от управлението на ресурсите в системата на висшето образование може да подскаже силните и слабите страни на това управление. Често на такъв анализ се гледа като на нещо излишно с аргумента, че всичко е уредено в нормативната база на висшето образование и презумпцията, че законът решава всичко. Но отвъд закона нещата изглеждат достатъчно различно. Много са факторите и обстоятелствата, от които зависи висшето образование – политически, икономически, финансови, структурни, организационни и др. Някои от тях са външни за системата, други са част от самата система, но заедно предизвикват сериозен дискомфорт. Последователното им обсъждане и анализ могат да променят картината, но е важно да се разгледат в контекста на цялостното обществено и икономическо състояние, защото „изолираните“ анализи водят до частични и понякога погрешни решения. От външните фактори сериозно внимание трябва да се отдели на демографските проблеми. От тези проблеми могат да се дефинират няколко елемента – намаляване на раждаемостта и броят на децата, респ. на учениците, завършващи средно образование; многопосочни и с висока интензивност миграционни процеси от България към чужди държави (университети); понижаване качеството на средното образование и увеличаване броя на билингвите в системата на образованието, което неминуемо се отразява и върху висшето образование. Тези елементи променят характера на съществуващия входящ поток в системата на висшето образование, отразяват се на неговото качество и рефлектират пряко в реализацията на завършващите млади специалисти. Това от своя страна изисква сериозен комплексен анализ на проблемите във всички образователни степени – на база на добре организирана статистическа информация и ситуационни взаимовръзки (Терзиев & Любчева, 2020).

3. Висшето образование и предизвикателството на демографските проблеми

Демографският проблем не е само проблем на Министерството на труда и социалната политика и на експертите, които разработват стратегии и мерки за преодоляване на негативните тенденции. Мерките за намаляване на държавната поръчка за държавните висши училища, особено в някои професионални направления, също не решават проблемите, свързани с все по-малкото кандидат-студенти. През последните няколко години се повтаря една и съща картина – доближаване на броя на завършилите абитуриенти до общия капацитет на всички висши училища, голям процент незапълнени места в университетите от държавната поръчка, промяна на правилата на прием в хода на кампанията с цел „оползотворяване“ на всички места и пр. В кандидатстудентската кампания на учебната 2019 – 2020 година станахме свидетели на различни иновативни инструменти за мотивиране за записване на младите хора във висшите училища (награди за ученици, бонуси за преподаватели и др.). Само по себе си това вече е ясен индикатор за задълбочаващата се криза в системата, дължаща се на все по-малки на брой генерации, определени от ниската раждаемост, което е част от големия демографски проблем. Ето как изглеждат цифрите за учебната 2020/2021 година:

- Завършилите средно образование през 2019/2020 г. в общообразователни и професионални гимназии са съответно 25 800 и 21 600 ученици (общо 47 400).

- За 2020/21 учебна година държавната поръчка за висшите учебни заведения е 54 334, от които 43 960 след средно образование. Тук не се включват приемите в частните университети, което допълнително утежнява ситуацията.

Разликата между завършващите средно образование и евентуалните студенти първокурсници е 3 440. Разбира се, разковничето на проблемите не трябва да се абсолютизира и да се търси в пресмятане на конкретните статистическите данни, но те всъщност насочват към проблем, който стои от години и който е в основата на редица следващи. За някои специалности държавната поръчка за университетите е

сведена до 5, 6 или 7 броя, което предполага индивидуално или някакво присъединено към друга специалност обучение. Това се отнася и за някои технически науки, въпреки очертаващите се дефицити именно в техническите и технологичните индустриални направления.

Малкият брой завършващи, дори при включване на кандидат-студенти от предходни випуски, позволява да продължи снижаването на критериите за прием, за да могат да се попълнят утвърдените бройки. Ясно е, че такъв подход има като краен резултат влошаване качеството на обучението и снижаването му до нивото на възприемане на приетите кандидати.

4. Висшето образование и миграцията

Потокът от млади хора, които се насочват към външни университети, особено след средата на деветдесетте години, е доста сериозен. В някои години 100% от учениците, които завършват т.н. езикови училища, стават студенти в чужди университети. Без да налагаме ограничения в свободата на избор на учениците и семействата им, редно е да потърсим подходящи модели, чрез които този поток може да се намали. Няколко са елементите на тази миграция – държавата губи от своя човешки ресурс и то от добрия си ресурс, като се има предвид, че в чужбина отиват да се обучават ученици с добра подготовка; голяма част от завършващите в чужбина студенти не се завръщат изобщо в България – т.е. България намалява като население; тези ученици и студенти вече работят за други икономики и, колкото и да считаме, че се намираме в единно европейско образователно и единно европейско икономическо пространство, това е икономическа и в частност финансова загуба за страната ни. За целта трябва да направим собствения си анализ и да съпоставим нивото на българските университети с чуждестранните, т.е. да направим анализ, който да даде отговор на въпроса, защо това се случва и има ли обективна ситуация, то да продължи да се случва. Очевидно не само доброто владение на чужди езици е фактор, който обуславя този процес. Има ученици, които изучават езика на съответната страна през първата година на своето обучение

ВЪТРЕШНИ И ВЪНШНИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ВИШЕТО...

(изискване на самите университети). Тук има място анализът на висшето образование у нас като организация, като качество, като възможности за реализация след завършване му, съпоставено с това на висшето образование в другите страни. Въпросът за реализацията е свързан със съответствието между висшето образование и икономиката. Дори при много високо качество на образование липсата на такова съответствие ще остави много млади специалисти без реализация, а това неминуемо ще рефлектира върху интереса на следващите поколения към университетското образование или поне към някои от университетите и определени специалности. Този проблем е част от проблема „изтичане на мозъци“. Той не е български патент, но нашата страна е по-силно потърпевша от него в сравнение с другите европейски страни, тъй като се съчетава с влошената демографска ситуация.

5. Висшето образование и качеството на средното образование

Друг съществен риск за системата на висшето образование се поражда от увеличения брой билингви, т.е. деца и ученици, за които българският език не е майчин. Проблемите около този елемент на риска се съсредоточават главно в средното образование, но повишаването на процента завършващи средно образование от представители на тази група в крайна сметка се отразява и на следващата образователна степен. Не е тайна, че средното образование не се радва на особено високи успехи, видно от редица изследвания. В процеса на образованието и преминаването от по-ниска към по-висока степен висшето образование трябва да се съобразява с нивото на получените знания в предходни нива и ако не го прави, остава без необходимия набор от студенти. Дилемата в този случай е доста сериозна. Съчетано с данните за миграцията, това е едно доста сериозно предизвикателство пред академичната общност. То определя все по-ниския бал, с който се приемат студенти в определени специалности, както и недостига на кандидат-студенти за попълване на местата в университетите.

И трите коментирани дотук елемента на риска са свързани с управление на човешките ресурси – както в университетите, така и извън тях. Въпросът на днешните трансформации на социалните обществени отношения е дали и как университетите могат да се впишат в тях и да повлияят на политиките, вкл. на тези за управление на демографските процеси (Terziev, *Science as a tool for social development*, 2020).

6. Висшето образование и неговата полезност в политиките на страната

Модернизацията на висшето образование преминава през оценка на капацитета на преподавателския и научния му потенциал и неговото участие в общественото развитие на страната. Независимо че няма единно изследване върху тази тематика, освен съществуващият Закон за развитие на академичния състав и регистрите, удостоверяващи фактическото състояние на този потенциал, неговото значение се подчертава на всички нива. В контекста на коментираните по-горе демографски проблеми, отразяващи се на висшето образование, е важно да се отчете участието на академичния потенциал в решаването на проблемите на висшето образование, т.е. възможността академичният потенциал на страната да бъде включен активно във формирането и реализирането на политики и стратегии, които ще доведат до подобряване на ситуацията (Terziev, *Science as a tool for social development*, 2020).

В допълнение на определението за академичен персонал, който обикновено се разпознава по основните дейности (преподаване и научна дейност), може да се добави и още една – включването му в икономическите и социалните процеси. Това определя ролята на тази група като изключително важна в икономиката и социалния живот. Секторът на висшето образование е от ключово значение за преминаването към общество на знание и подготовката на човешкия ресурс за постигането му. В този смисъл е ясно, че университетите имат достатъчно ресурси и капацитет да бъдат в центъра на стратегическите решения на демографския проблем, за да предложат работещи и верни

ВЪТРЕШНИ И ВЪНШНИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ВИСШЕТО...

решения. От една страна – защото владеят изследователските методологии, разполагат с достатъчни бази данни, могат да формират комплексни екипи, разполагат с контакти на международно ниво, за да прилагат добри практики, а от друга – университетите са в досег с младите генерации, познават техния манталитет и настроения, което им позволява, работейки с тях, да моделират решения, да насочват развитието на младите хора в посока, която промотира участие в обществените процеси, които не са концентрирани само върху личната кариера. От трета страна – защото са силно заинтересовани, тези млади генерации да работят за развитието на страната, да избират българските университети, да попълват банките с кадри на българската наука и индустрия. Не винаги представители на академичната общност са търсени и желани като участници във формирането на политики, стратегии, програми и проекти, но това на практика е най-верният път, още повече, че в много университети има специалности, близки до проблематиката на демографията. В редица университети е подходящо въвеждане на специалности или програми за обучение, свързани с демографията. Това може да се случи на базата на силната диференциация и хоризонтално разширение на специализациите във висшето образование, както и съобразено с факта, че висшето образование зависи от външните социални условия, в които функционира, в т.ч. демографските такива.

За „ангажирани висши учебни заведения“ призова Европейският парламент още през 2012 година, като в резолюцията за модернизиране на системите за висше образование в Европа ги насърчи: „висшите учебни заведения да се ангажират по-активно със своите региони и да осъществят динамични съвместни действия с регионалните правителства, местните съвети, публичните органи, неправителствени организации и малките и средните предприятия, за да засилят регионалното развитие“ (Европейски парламент, 2012).

Ангажираността на академичния състав в работата на редица държавни институции, която, разбира се, е двустранен процес, може да бъде повишена, например чрез изграждане на постоянни научно-консултативни органи (съвети), които да се произнасят по всички въпроси, свързани с демографското развитие на България и съответните специфични политики. Няма по-подходящи членове на тези органи от учени

и академични преподаватели – социолози, икономисти, педагози и др. Проблемът е многоаспектен и се нуждае от комплексни изследвания, анализи и разработване на стратегии в много направления. Тук трябва да се отчете ролята на държавата при определяне и въвличане на академичната общност в решаването на политическите, икономическите и социалните приоритети на обществото.

Заклучение

Академичната общност е в дълг към младите генерации и по отношение предпочитанията им за обучение в чужбина вместо в страната, защото решението им често се взема без добра информираност за състоянието на висшето образование в България – какви специалности и какво ниво на подготовка те предлагат. Решението по презумпцията „искам да уча в чужбина“ е неефективно и понякога погрешно. Вероятно то е част от причините, много млади хора, заминали да учат непосредствено след средно образование в чужбина, да учат много дълго време, голяма част от тях не завършват, една част се връщат у нас, но малко от тях продължават да се образоват. Единствено кандидатстудентските кампании са недостатъчни, за да успеят, завършилите средно образование да се информират достатъчно добре, какви са възможностите на висшето образование у нас (Terziev & Bogdanova, 2019).

Малка работа вършат и кандидатстудентските справочници, за някои от които вече е необходимо висше образование, за да бъдат разбрани. Живата връзка на университетите със средните училища е задължителна, но трябва да бъде дълговременна и постоянна. Младите генерации се отглеждат и се възпитават трудно и през целия период на подрастване. Освен директната връзка между висшето и средното образование по-високата ангажираност на университетите към темата ще създаде подходяща обществена среда, която може да въздейства целенасочено върху този процес. Част от тази обществена среда са и родителите, които в по-голямата част от случаите са промоутъри на ученето в чужбина, но отново без да имат достатъчно информация за състоянието на висшето образование у нас. Много често те са водени от презумпцията, че у нас едва ли не всичко е лошо.

ВЪТРЕШНИ И ВЪНШНИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ВИСШЕТО...

Ролята на академичния състав е да разпространява и споделя знания, информация, да играе ролята на просветител в най-общия смисъл на тази дума. Това в никакъв случай няма да понижи, а напротив, ще повиши авторитета на преподавателя и учения. Важно значение има усилието на академичната общност в насърчаването и приобщаването към демократичните ценности, към осигуряването на среда за постигане на приобщаващ и устойчив растеж, което не може да се случи без стратегическа промяна на отношението към демографските проблеми. Фокус в работата на университетите е осигуряване на физически и информационно-комуникационен достъп до университетските структури, програми и изследвания, както и трансфер на знания.

Друг акцент в това направление е рекламата. Защо е възможно платформата „Световно Образование“ да се рекламира по всевъзможни начини, а българското висше образование се задоволява с едно кратко изложение, информация за което се появява спорадично.

Не е добра реклама за висшето образование да се изтъква чрез награди за записване в съответен университет, което да представлява единствената информация, която достига по публичните канали. Рекламата, която върши работа на всеки университет, са неговите постижения. В добрите университети и вътрешната реклама е на достатъчно високо ниво.

Често сме склонни да изтъкваме преди всичко проблемите, негативите, а това създава условия за негативна среда в обществото, неприязън и отлив на интерес. Местните общности не познават академичната общност, а всеки университет има отлични преподаватели и добри учени, които могат да представят университетите пред обществеността. Знанията не са предназначени само за „зад оградата“ на университета. Публичността е задължителна, ако искаме да ни харесват, а за да ни харесат – трябва да ни познават. Има положителни примери в това отношение, когато например една община започне да работи с университетите на своя територия, когато партньорството става видимо за общността, интересът към получаване на образование именно в тези университети се повишава осезаемо. Няма кой друг да промени ситуацията с повишаване на интереса към българските университети освен самите университети. Пример за общински стипендии в университет на общинската територия върши

прекрасна работа. В това отношение студентските съвети също биха били добър помощник, те не са само групи за спортни или предизборни мероприятия. Време е, в оценките за университетите и качеството на висшето образование да се включат и критерии, свързани с полезност за обществото. В противен случай системата на рейтингите се превръща в една самообслужваща система, която няма да доведе до постигане на интелигентен растеж или икономика на знанието, формулирана още с Лисабонската стратегия през 2000 година, но все още непостигната. Нужни са повече усилия за духовно съзряване и извисяване, а не за оцеляване, за да може движението ни напред да е съпроводено не с упадък, а със смисъла на успешното развитие.

Използвани източници:

- Lyubcheva, M., & Terziev, V. (2019). The interaction: business- education - investment for development. XXII International Scientific Conference: The power of knowledge (стр. 1191-1196). Kavala, Greece: Institute of Knowledge Management, Skopje.
- Terziev, V. (2020). Science as a tool for social development. Review of Socio-Economic Perspectives, Ankara, Turkey, Vol 5(3), 117-134.
- Terziev, V., & Bogdanova, M. (2019). The academic capitalism and the new business model of the universities. Proceedings of ADVED 2019 - 5th International Conference on Advances in Education and Social Sciences (стр. 477-484). Istanbul, Turkey: International Organization Center of Academic Research.
- Европейски парламент (20 април 2012 г.). Резолюция на Европейския парламент за модернизиране на системите за висше образование в Европа (2011/2294(INI)). Европейски парламент.
- Терзиев, В., & Любчева, М. (2020). Революция в индустрии и еволюция в образовани или интелигентное развитие. Международный научный журнал «Интернаука», Киев, Украина, № 11 (91) / 2020, 48-55.

ISSN 0861 - 6604

БИЗНЕС управление

4/2020

БИЗНЕС управление

ИЗДАНИЕ НА
СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ
„Д. А. ЦЕНОВ“ - СВИЩОВ

4/2020

Редколегия на сп. „Бизнес управление“

Проф. д.н. Борислав Борисов – главен редактор, Стопанска академия „Д.А.Ценов“ - Свищов

Проф. д-р Красимир Шишманов – зам. главен редактор, Стопанска академия „Д.А.Ценов“ - Свищов

Проф. д.н. Божидар Божинов, Стопанска академия „Д.А.Ценов“ - Свищов

Доц. д-р Иван Марчевски, Стопанска академия „Д.А.Ценов“ - Свищов

Доц. д-р Ирена Емилова, Стопанска академия „Д.А.Ценов“ - Свищов

Доц. д-р Любчо Варамезов, Стопанска академия „Д.А.Ценов“ - Свищов

Доц. д-р Румен Ерусалимов, Стопанска академия „Д.А.Ценов“ - Свищов

Доц. д-р Силвия Костова, Стопанска академия „Д.А.Ценов“ – Свищов

Доц. д-р Симеонка Петрова, Стопанска академия „Д.А.Ценов“ – Свищов

Международна редколегия на сп. „Бизнес управление“

Проф. д. ик. н. Дмитрий Чистов – Финансов университет при правителството на руската федерация, Москва, Русия.

Проф. д. ик. н. Татьяна Орехова – Донецки национален университет, Виница, Украйна

Проф. д. ик. н. Виктор Чужиков - Киевския национален икономически университет „Вадим Гетман“, Украйна.

Проф. д-р Йото Йотов – Драксел университет, Филадельфия, САЩ

Проф. д-р Дариуш Новак - Университет по икономика и бизнес, Познан, Полша

Проф. д-р Синиша Зарич – Университет на Белград, Сърбия

Доц. д-р Йоана Панагорец – Университет Валахия, Търговище, Румъния

Стилов редактор – Анка Танева

Превод на английски език – ст. преп. Румяна Денева,

ст. преп. Радка Василева

Технически секретар – Живка Тананеева

Дадено за печат на 18.12.2020 г., излязло от печат на 23.12.2020 г.,
формат 70x100/16, тираж 40

© Стопанска академия „Димитър А. Ценов“ – Свищов,
ул. „Ем. Чакъров“ 2, тел.: +359 631 66298

© Академично издателство „Ценов“, Свищов, ул. „Градево“ 24

СЪДЪРЖАНИЕ

МЕНИДЖМЪНТ практика

УПРАВЛЕНИЕТО НА РИСКА ВЪВ ВИСШИТЕ УЧИЛИЩА В БЪЛГАРИЯ - НОРМАТИВНО ИЗИСКВАНЕ И/ИЛИ ПРАКТИЧЕСКА НЕОБХОДИМОСТ Проф. д. н. Борислав Борисов	5
ВЪТРЕШНИ И ВЪНШНИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ Проф. д.н. Венелин Терзиев, Проф. д-р Маруся Любчева	21
УНИВЕРСИТЕТСКИТЕ БИЗНЕС МОДЕЛИ ПРИ УПРАВЛЕНИЕ НА КРИЗИ Проф. д-р Маргарита Богданова	37
ОЦЕНКА НА ЗРЕЛОСТТА НА СИСТЕМАТА ЗА УПРАВЛЕНИЕ НА РИСКА ВЪВ ВИСШЕТО УЧИЛИЩЕ Доц. д-р Цветан Георгиев Цветков	49
УПРАВЛЕНИЕТО НА РИСКА ВЪВ ВИСШИТЕ УЧИЛИЩА В БЪЛГАРИЯ – СЪСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВИ Доц. д-р Евелина Парашкевова-Великова	66